

УДК 339.924

Березянюк Т.В., к.е.н., доц.,
головний консультант відділу комплексних
проблем державотворення Інституту
законодавства Верховної Ради України

**Напрямки реформування законодавчого регулювання корпоративного
сектору у розвинених ринкових країнах**

(опубліковано Інвестиції: практика та досвід, 2010. - №9. – С.38-43)

Анотація. Стаття присвячена висвітленню напрямків реформування корпоративного законодавства в розвинених ринкових країнах. Розглядаються технології здійснення корпоративного регулювання в розвинених ринкових країнах є запровадження інституту корпоративного адміністрування як в провідних країнах, так і в рамках ЄС в цілому, виділяються особливості підходу до транснаціональних статутних та контрактних структура та методів сприяння їх діяльності.

Ключові слова. Корпорація, законодавство, регулювання, ЄС.

Berezianko T.V.

**Directions of reformation of the legislative adjusting corporate a sector in
the developed market countries**

Annotation. The article is devoted illumination of directions of reformation of corporate legislation in the developed market countries. Technologies of realization of the corporate adjusting are examined in the developed market countries, that provides introduction of institute of corporate administration within the framework of EU on the whole, the features of going are selected near transnational regulation and contract structures and methods of assistance their activity.

Keywords: Corporation, legislation, adjusting, EU

Вступ. Реформування основ діяльності корпоративного середовища було розпочато в 1975 році в Канаді після відомої доповіді Дікенсона. Методи законодавчого регулювання були розроблені на базі дослідження практичного досвіду провінції Онтаріо з 1967 року та узагальнення практики регулювання США. У доповіді Дікенсона були виокремлені три етапи реформування: мала реформа, велика та фондова. Пропозиція реформування діяльності корпоративного сектора була втілена на законодавчому рівні в 1975 р. прийняттям СВСА. Напрямок реформування відповідав змінам теретичного обгрунтування розвитку ринкового простору, який узагальнено міг бути визначений як лібералізація ринкового устрою шляхом залучення широких мас населення до співучасті у процесі створення суспільного прибутку. Основним моментом теоретичної бази стало збереження контролю клубу власників над напрямком, масштабом та наявністю грошового потоку суспільства через інструменти фінансової сфери.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що Канада започаткувала процес реформування законодавства корпоративного середовища, визнаним лідером ринкового світу з корпоративної реформи стала Великобританія. Проте коротко про етапи та результати канадської реформи.

Мала реформа передбачувала заміну дозвільної системи на явочно-реєстраційну, розширення статусу малих підприємницьких форм: одноосібне підприємство; систематизація законодавства з дивідендної політики у однойменний Кодекс, включаючи надання дозволу на викуп власних акцій; поширення корпоративного права у контрактній сфері на період організації підприємства.

Велика реформа ставила на меті унормування діяльності внутрішнього менеджменту корпоративних підприємств – Кодекс корпоративного менеджменту, включаючи деталізацію та структурування прав, обов'язків та відповідальності, закріпленої у кримінальному праві; регулювання процесу

ліквідації корпоративного підприємства; розробка системи швидкого та економного випуску та обігу цінних паперів підприємства; створення системи захисту акціонерів та закріплення прав аудиту та обов'язковості його проведення за результатами щорічної діяльності.

Заключний етап реформування корпоративного законодавства був пов'язаний із створенням маніпулятивних технологій нарощування капіталу. Основою цього етапу стали: випуск акцій виключно без зазначення номінальної вартості, ліквідація норм мінімального капіталу, що підірвало основи визначення ліквідності і стало початком розгортання кризових явищ у спочатку фінансовому корпоративному секторі, а згодом і у промисловому.

На думку розробників врівноважити попередній крок мало запровадження легітимізації контрактних відносин між акціонерами, що автоматично переводило відповідальність у разі банкрутства з юридичної особи на фізичних осіб-учасників та мала дозволити без розширення частки у статутному капіталі залучати індивідуальні кошти та умовах контрактного інвестування.

Наступним кроком у фондово-маніпулятивному етапі стали випуск не голосуючих акцій та заборона частково оплачених акцій. Цей крок має як позитивні, так і негативні наслідки. Неголосуючі акції дозволяють тільки брати участь у розподілі прибутків і не впливають на перерозподіл часток у статутному капіталі, проте відсторонення від впливу на управління разом із нівелюванням стандартів мінімального капіталу розширює можливості маніпуляції вкладеним капіталом через гру із доходністю.

Ще однією із новацій стало підвищення правового статусу публічних об'єднань до рівня корпоративного підприємства. Практично ця дія дозволила неприбутковим, громадським організаціям вести корпоративну господарську та фондову діяльність не виконуючи функцію платника податків та відповідача за зобов'язаннями.

Одним із прогресивних нововведень цього етапу реформи стало введення принципу "ultra vires" у Кодекс внутрішнього менеджменту

корпорацій, що означало закріплення статусу відповідача всіх форм директорату у випадку настання юридичних наслідків за результатами діяльності корпорації. Цей крок дозволив нівелювати інструмент створення перешкод роботі корпоративного підприємства у випадку блокування діяльності директорату.

В законодавстві Великобританії система норм, що визначає статус корпорації як специфічного господарського суб'єкта не існує: термін “корпорація” використовується для визначення юридичної особи, що функціонує у вигляді одноосібної або асоційованої організації та у більшості випадків визначається як “компанія” [1]. Термін “корпорація походить із юридичної практики США і транзитивав та згодом замінив собою вживані у австралійській, канадській та англійській юридичній термінології тотожне значення “компанія”. Головним законодавчим актом, що регулює діяльність корпорацій (компаній) у Великобританії залишається Акт про компанії (CA 1985) від 1985 року [2], який впровадив у практику поділ компаній на публічні та приватні, малі, середні та великі з виокремленням особливостей та чіткою регламентацією процедур створення, діяльності, ліквідації, прав та відповідальності. Відбувся чіткий розподіл законодавчого регулювання на законодавство про компанії, цінні папери, забезпечення платоспроможності, звітності, внутрішнє правочинство – інсайдерське законодавство. Цей процес отримав своє завершення прийняттям Акту про компанії у 2004 р.

Проте світові процеси розвитку глобалізації, посилення впливу транснаціональних корпорацій, розповсюдження рейдерства, офшорних засобів ухиляння від податків, корупції та тінізації світової економіки змусили навіть найбільш консервативні ринкові держави звернути увагу на специфічність діяльності найбільш потужної частини корпоративного сектору і шукати засоби стримування та контролю. Практично, як вже зазначалось, розвинені ринкові держави перейшли до забезпечення глобальних конкурентних переваг з використанням інструменту корпоративного впливу, що у свою чергу викликало необхідність додаткових

засобів контролю та регламентації національного економічного простору. Починаючи з кінця минулого сторіччя в рамках окремих країн і в регіональних спільнотах різного рівня консолідації проводились дослідження специфіки діяльності потужних ринкових структур, особливостей їх функціонування та визначалась основна проблематика для майбутнього законодавчого регулювання.

З 2004 р. у Великобританії був прийнятий Акт про компанії (CA 2004) [1], що зробив обов'язковими аудит, перевірки та визначив специфіку діяльності та методику трансформацій компанії у громадське підприємство, що працює на неприбутковій основі з метою виконання суспільних цілей. Проте у діяльності громадських підприємств дозволяється використовувати чисто комерційні операції, наприклад, випускати акції та облігації з метою залучення коштів для реалізації суспільно значущих проектів. За своєю економічною сутністю в англійську практику впровадженій “гібрид” між трастом та комерційним підприємством у завуальованій та суспільно привабливій формі. Більшість компаній у Великобританії існує у формі, що є аналогом товариству з обмеженою відповідальністю. Суттєвою відмінністю, регуляторною політики держави у системі регулювання конструкції підприємницьких форм є впровадження спеціальних простих процедур зміни форми діяльності, що виключають реорганізацію і стримують маніпуляції із перебігом обов'язків та правами учасників.

Основною тенденцією трансформації англійського законодавства кінця минулого сторіччя є стимуляція залучення працівників до складу власників компанії.

Головною новацією англійського корпоративного законодавства є ідея “квазіпартнерства”, де учасники компанії є одночасно і директорами підприємства і можуть укладати угоди та вести діяльність від її імені. Розвинена система судочинства забезпечила належний правовий захист від дій, що з формальної точки зору є законними, а на практиці – обмежують інтереси інших учасників підприємства.

У відповідності до Акту про партнерства 2000 року (РА 2000) [3] почала використовуватись нова форма існування корпоративних структур – Партнерство з обмеженою відповідальністю (Limited Liability Partnership або скорочено – LLP). Головними особливостями стали: зміни у оподаткуванні (податки справляються із кожного окремого учасника, а не з юридичної особи) та відмова від таких організаційних форма, як Статут та Засновницька угода (відносини між учасниками здійснюються на основі окремих договорів як між усіма учасниками, так і між окремими його членами. Саме з цього моменту рейтингові агенції та науковці досліджують та оцінюють рівень контрактної культури у державі.

Окремо слід зазначити, що екстраполяція умов та характеру відносин у вітчизняних асоційованих формах (акціонерне товариство) та британським LLP є помилковою, оскільки наявна значна відмінність у способах поєднання учасників, що накладає відбиток на особливості стосунків та способи вирішення конфліктів.

З часів приєднання Великобританії до ЄС та приведення корпоративного законодавства у відповідність до вимог товариства ефективність регулювання значно погіршилась [4]. Цілісність законодавства та його збалансованість до останнього часу погіршувалась і впливом американського вектора [5], цей поворот здійснювався під впливом транс-формацій законодавства у інших розвинених ринкових країнах . Британські аналітики корпоративного сектора відзначали не безпідставні побоювання щодо надмірної відкритості національних ринків. В цьому випадку неможливо недооцінювати політичний вектор.

На протязі довгого часу, коли Європа була ще далека від об'єднання, пріоритети свого розвитку Великобританія пов'язувала виключно з Північноамериканським вектором. Корпоративне реформування відбулось з надією створення єдиного корпоративного простору. Проте успіх у створенні ЄС та проведення з 1995 р. досить ефективної конкуруючої політики із Сполученими Штатами змусили британський уряд вдатись до ще одного

реформування, тепер з урахуванням європейських вимог спільного економічного простору.

Вимоги ЄС до трансформації законодавчого регулювання діяльності корпорацій зводились до наступного: створення системи відповідних умов для компаній різного рівня розвитку (спрощення системи діяльності, умов функціонування та реєстрації для малих корпоративних та простих підприємницьких форм); видалення специфічної юридичної зарозумілості з документообігу та законодавчих рекомендацій для малих підприємницьких форм (спрощення мови, створення доступних довідників та посібників для підприємців без належної освіти, усунення перевантаження законодавчих норм дрібними деталями та ускладненими структурними формами, спрощення системи регуляції з метою зменшення кількості штрафних випадків та сум штрафів); посилення збалансованості між захистом інтересів акціонерів, кредиторів компаній та самих компаній як основних економічних діячів сучасної економіки; поряд з цим надання легітимності сучасним засобам ведення комерційної справи (Інтернет та електронна пошта, електронний підпис, мобільний зв'язок); поступовість та системність у реформуванні корпоративного законодавства.

З метою узагальнення практичних підходів та науково-експертних рекомендацій була створена Керівна група, яка 26.03.2001 року представила на розгляд Державного секретаря Заключний доклад "Сучасне корпоративне право для конкурентоздатної економіки" (Final Report "Modern Company Law for a competitive economy"). Після публічного обговорення 16.07. 2002 року був представлений проект Акту про компанії (Companies Bill 2002), що мав назву – Біла книга "Модернізація корпоративного права" (White Paper "Modernising Company Law") і викладав основи реформування корпоративного права. Наступним кроком було – публічне обговорення проекту та підготовка другої редакції (03.2005) СВ 2005, після чого в восени 2005 р. проект Акту про компанії був представлений до Парламенту Великобританії і прийнятий в січні 2006 р.

На поточний час британськими законотворцями заплановано проведення реформування корпоративного законодавства у наступних напрямках: спрощення системи документального формування компаній (розробка єдиного правоустановчого документу замість статуту та засновницького договору); спрощення системи прийняття рішень у компанії (відміна обов'язковості щорічних Загальних зборів, впровадження інституту представництва та електронного підпису); розвиток кодифікації менеджменту компаній; зняття обмежень щодо джерел формування капіталу компаній; розширення та спрощення прав іноземних компаній. Таким чином, можна з упевненістю заключити, що сучасні трансформації корпоративного законодавства розвинених ринкових держав є результатом еволюції підприємницьких відносин та розвитку механізмів фінансового ринку.

Безумовною чеснотою є те, що законотворча діяльність базується на науковому обґрунтуванні, аналізі та безперервному моніторингу, вузькому експериментальному впровадженні (апробації) в рамках спеціально обраних регіонів на протязі значного періоду часу.

Узагальнюючи реформування законотворчості у корпоративному секторі різних ринкових держав слід відзначити, що основним завданням законодавчого регулювання є полегшення підприємницької діяльності корпоративних структур любого рівня з одночасним посиленням жорсткості вимог до контрактної культури та відповідальності між контрагентами.

Дуже цікавим із точки зору технології здійснення корпоративного регулювання в розвинених ринкових країнах є запровадження інституту корпоративного адміністрування (корпоративних перевірок). В переважній більшості європейських країн його існування забезпечує захист прав міноритарних акціонерів. До сфери його впливу входить: швидкі перевірки дотримання корпоративного законодавства; надання рекомендацій по застосуванню санкцій щодо посадових осіб та окремих малих корпоративних форм; нагляд за дотриманням норм збереження документів (особливо в процесі відкриття судових позовів)

Паралельно із цим в практиці корпоративного управління функціонує інститут дискваліфікації директорів. Це питання регулюється на рівні відгуку ліцензії, анулювання дозволу, або призупинення реєстраційного свідоцтва до прийняття рішення комісією з етики або з кваліфікаційних вимог по галузі, сектору або напрямку.

Треба зазначити, що діяльність, відповідальність, можливі засоби вирішення конфліктних ситуації деталізовані у регламентах та підкріплені відповідальністю на регламентному та законодавчому рівні. Наприклад, в період активної підприємницької практики автора, вдалось отримати свідчення щодо нормативів регламентації посередницької діяльності у Франції. Так, при укладанні угоди на суму 10000 € масштаб посередницьких відсотків не міг перевищувати 0,25%. Такі самі нормативи існували і в Італії, Германії та США. У процесі укладання нафтових угод в 1990-1995 рр. розмір комісійних складав не більше 0,02 долл. при вартості нафти 20 долл. за барель, що складало 0,1% від вартості угоди. Незначний рівень оцінки посередницької діяльності в розвинених країнах дозволяв без шкоди для реального виробника здійснювати операції за допомогою агента, не перевантажуючи собівартість та кінцеву ціну реалізації. Зусилля посередника компенсувались обсягом угоди або регулярним її поновленням. Проте, курс пострадянських держав, обґрунтований такими провідними теоретиками в економіці як ак. Л.Абалкін, на прискорене конструювання ринковості та стрімке створення власника, поєднане із свідомим обмеженням контролю з боку держави створили тепличні умови для використання поєднаних із адміністративними засобів створення консолідованого та ефективного власника.

В законодавстві ЄС законодавча регламентація діяльності корпоративного сектору має дещо укрупнений підхід і носить характер директив (табл. 1). Значне місце для забезпечення контролю за корпоративним простором посідає формування Єдиного реєстру товариств, що визначенням аналітиків визначає основи прозорості та детінізації.

Таблиця 1.

Основні напрямки законодавчого регулювання корпоративного сектора
в законодавстві ЄС

Нормативні акти	Сфера дії
Перша директива	- визнання товариства недійсним, закріплення принципу солідарних обов'язків засновників на стадії створення - розкриття інформації про товариство
Друга директива	- мінімальний розмір капіталу та порядок оплата акцій при створенні акціонерного товариства; - вимоги до відомостей стосовно капіталу, які мають включатися в установчі документи товариства - розкриття інформації про товариство
Третя директива	- створення товариств у процесі реорганізації - розкриття інформації про товариство
П'ята директива *	- визначення уніфікованих вимог до управління акціонерним товариством (спроба поєднання одно та дворівневої моделей управління, встановлення відповідальності директорів за збитки, прав на похідні позови, відсторонення акціонера від голосування на зборах при наявності конфлікту інтересів,)
Шоста директива	- розкриття інформації про товариство порядок проведення реорганізації товариств
Одинадцята директива	- розкриття інформації про товариство
Дванадцята директива	- розкриття інформації про товариство - легалізація створення одноосібних товариств
Тринадцята директива	- визначає механізм взаємодії акціонерів та менеджменту товариства, якому зроблено пропозицію про поглинання

* постійне коригування цієї директиви пов'язане із спробами впровадження переважно британської моделі корпоративного управління, а по суті, як видно з попереднього матеріалу - американської. Досить тривалого узгодження потребувало і питання діяльності Наглядових рад. Результатом дискусії стало прийняття компромісного рішення про можливість обрання німецької, англійської, голландської або змішаної моделей, оснований на солідарній участі працівників та профспілок у складі наглядової ради. Проте остаточної згоди все ще не досягнуто і Директива була відкликана 11.12.2001 р.

Головна увага в законодавчому регулюванні корпоративного сектору в ЄС приділяється транснаціональним статутним та контрактним структурам ЄТ (європейське товариство) та ЄКТ (європейське кооперативне товариство), вплив яких виходить за межі національного ринку.

В спеціальному Регламенті про ЄТ увага акцентується на наступних

питаннях: можливості існування одно та дворівневих моделей управління; формату органу управління (виділенні групи виконавчих директорів із завданням поточного управління та загального органу - стратегічного, регламентація способів призначення та звільнення членів органу управління з акцентацією на праві країни-члена регулювати правила призначення, розмежування повноважень виконавчого та наглядового органів управління), положення про статут підприємства – із визначенням переліку піддозвільних господарських операцій, кількісного визначення кворуму, визначення функцій наглядового органу – обрання членів органу управління, надання дозволу на здійснення певних господарських операцій, надання звітів, інформації, проведення розслідувань, обмеження компетенції діяльності підприємства та органів управління, періодичність скликання зборів, порядку прийняття та внесення змін до статутів. Регламент чітко встановлює обов'язковість особистої відповідальності членів органу управління та наглядової ради за результати діяльності (збитки та шкоду) євротовариства.

Розвитку європейського корпоративного законодавства в контексті світових тенденцій присвячена доповідь експертів "Сучасна регуляторна модель корпоративного права в Європі". Присвячена проблемі нейтралізації "розумної байдужості", коли акціонери замість активного впливу на орган управління переважно продають акції у випадку особистої незгоди з напрямком розвитку або методами управління. Вказана ситуація близька всім типам корпоративного управління без винятку і обґрунтовується різновекторністю інтересів: з одного боку, необхідність консолідації управлінської функції з метою прийняття своєчасних та кваліфікованих рішень, а с другого, складність процедур реалізації прав пересічного міноритарного акціонера. В докладі здебільшого реалізовані потреби першого вектора, направлені на посилення повноважень органів управління. На думку експертів у якості рівноваги нівелюванню ролі загальних зборів в управління організацією може виступити система спецперевірок та посилення контролю. Проте, слід зазначити, що використання цього

інструменту можливе тільки власникам значної або задалегідь консолідованої частки (від 1% у Бельгії до 10% у Швеції, Фінляндії та Данії) [6].

Процес узгодження та реформування корпоративного права продовжується. Так, особлива дискусія відбувається щодо впровадження права дискваліфікації директорів на основі впровадження принципу "wrongful trading" – помилкової підприємницької діяльності.

Останні 3-4 роки діяльність Європарламенту в напрямку створення умов для ефективного та рівноправного функціонування корпоративних структур у євросоні була направлена на унормування їх ділового середовища. Цьому питанню присвячений Регламент про Європейське об'єднання територіального співробітництва. Головним завданням якого стало забезпечення сприяння транскордонному, транснаціональному та міжрегіональному співробітництву [7]. В розвиток йому були прийняті Регламенти щодо впровадження спільних підходів до інновацій та інвестицій та створення єдиної системи структурної статистики підприємницької діяльності [8], оновлення Митного кодексу [9], прийняті спільні рішення щодо напрямків економічної політики [10], прийнята Директива ЄС щодо впорядкування посередницької діяльності [11], Регламент ЄС стосовно договірних зобов'язань [12], Регламент щодо розподілу квот [13], розроблена низка нормативних актів галузевих напрямків із метою впорядкування конкуренції та створення єдиних підходів у забезпеченні преференцій із країнами, що не є членами ЄС [14] та боротьбі з корупцією для стримування внутрішніх преференцій [15].

Висновки. Розвиток законодавчого впорядкування у розвинених ринкових державах приймає форму триєдиної складової: підзаконні акти (галузеві регламенти) – жорсткі норми, стандарти, що піддають дрібному, прискіпливому регламентуванню практику господарчої діяльності [16] та забезпечують нормоконтроль та систему оцінок відповідності; закони – завданням яких є забезпечення співвідносні різних галузевих правил та винос

їх на суспільний рівень; м'яке законодавство – принципи та основи, які носять декларативний характер, проте після всебічного аналізу та апробації через незначний час набувають характеру закону.

Останній перелік новацій свідчить не стільки про полегшення діяльності підприємництва у корпоративному секторі, але, у першу чергу, на перенос офшорних принципів ведення бізнесу на стабільні ринкові економіки. Проте активне використання методів створення віртуального фондового капіталу, впровадження маніпулятивних тактик у корпоративну та господарську діяльність в американському суспільстві спричинило виникнення низки криз у фондовому та фінансовому секторах, відобразилось на стані бірж та біржової торгівлі, привело до низки кон'юнктурних рецесій і в кінцевому результаті стало причиною зупинення розвитку багатьох економік.

Поточна кризова ситуація в світі яскраво продемонструвала вразливість побудованих на маніпулятивних підходах в регулюванні ринкових економік різного рівня розвитку і високу реципієнтність корпоративного сектора до змін у системі формування потоку капіталу. Адже сучасне суспільство в основу формування міждержавних співвідношень використало систему лідерства за витратами та створення собівартості за екстенсивним методом, коли основою функціонування світового господарства стала піраміда, в якій зняття вершків відбувається у надбудові, а базис виконував функції ресурсного донора. Зусилля ж ринкових країн концентрувались у сфері створення національних преференцій для закріплення або створення власних ніш отримання “вершків” і закріплення донорів у позиції переферійних країн.

Комплексний аналіз характеру регулювання корпоративного законодавства ЄС дозволяє зробити наступні узагальнення:

- основою законодавчої регуляції діяльності корпоративних структур вважається розмежування компетенції загальних зборів та органу управління компанії з питань: структура капіталу АТ, зміна розміру капіталу, виплата дивідендів, викуп акцій та ін.;

- повноваження цих векторів впливу в процесі реорганізації;

- забезпечення акціонерам можливості приймати участь у управлінні та вирішенні найбільш важливих питань діяльності компанії;
- уніфікація кількісного визначення поняття “кворуму”, ознайомлення з інформацією;
- закріплення прав одноосібного акціонера на рівні повноважень загальних зборів.

Таким чином, реформування законодавчого регулювання функціонування та діяльності корпоративного сектору розвинених ринкових держав просувається у напрямку транзиту умов та особливостей діяльності за межі національної території з метою забезпечення преференцій поза власним корпоративним сектором. Коригування законодавчого відправлення власного корпоративного сектору здійснюється в рамках пірамідально-маніпулятивного підходу із розширенням залучення до сфери впливу фаховонепідготовлених верств населення, з одного боку, та менш пристосованих для ведення рафінованої корпоративної роботи нерозвинених корпоративних структур.

Література.

1. The Case of Sutton’s Hospital (1612) 10 Co Rep 1.. P 36 b
2. Companies Act 1985 // Blackstone's Statutes on Company Law. 5th edition / Edited by Derek French. – London: Blackstone Press, 2002. – P. 12 – 331
3. Levy, David A. Developments in European Company Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.his.com/~ili/euro.html>. – Перевірено 16.01.2005.
4. Modern Company Law for a Competitive Economy. March, 1998 // The Department of Trade and Industry [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dti.gov.uk/cld/comlaw/comlaw.pdf>. – Перевірено 14.10.2004.
5. An International Survey of Companies Law in the Commonwealth, North America, Asia and Europe: Modern Company Law for a Competitive Economy / DTI. – London, 1998. – 119 p. // Department of Industry and Trade [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dti.gov.uk/cld/jordan.pdf>. – Перевірено 14.10.2004.
6. Farrar J. H., Hannigan B. Farrar’s Company Law. Forth edition. – London: Butterworths, 1998. – 802 p.
7. Регламент ЄС № 1082/2006 // Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2006, вип.3, – С.3

8. Регламент ЄС № 294/2008 // Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.10, – С.18
9. Регламент ЄС № 450/2008 // Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.10 – С.27
10. Рекомендації Ради ЄС № 2008/208/ЄС // Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.10 – С.33
11. Директива ЄС 2008/52/ЄС //Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.10 - С.35
12. Регламент (ЄС) № 593/2008 Європейського Парламенту та Ради ЄС 17.06.2008 стосовно права, що застосовується до договірних зобов'язань //Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.11- С.22
13. Регламент Ради (ЄС) № 717/2008 17.07. 2008, що запроваджує процедуру Співтовариства для управління кількісними квотами (кодифікована версія) // Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.11 – С.29
14. Рішення Комісії 14.04.2008 про створення Групи високого рівня з питань конукрентоспроможності агрохарчової промисловості (2008/359/ЄС) // Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.10 – С.29; Рішення Ради 29.04.2008 про ухвалення Програми досліджень Дослідницького фонду з вугілля та сталі на багаторічні методичні настанови для цієї програми (2008/376/ЄС) // Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.10 – С.30; Рішення комісії 13.06.2008 про створення груп з питань кредитних історій (2008/542/ЄС) //Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.11 – С.21; Регламент (ЄС) № 689/2008 Європейського Парламенту та Ради ЄС 17.06.2008 стосовно експорту та імпорту небезпечних хімікатів //Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.11 – С. 23; Рішення 626/2008/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС 30.06.2008 про відбір та надання дозволів для систем, що забезпечують мобільні супутникові послуги (МСП/МСС) //Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.11- С.23; Рішення № 768/2008/ЄС Європейського Парламенту та Ради 0 9.07. 2008 про спільні рамки для розміщення на ринку продуктів//Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.11- С.27; Регламент Комісії (ЄС) № 820/2008 08.08.2008, що встановлює заходи для імплементації спільних базових стандартів з авіаційної безпеки // Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.11- С. 30; Регламент (ЄС) № 1008/2008 Європейського Парламенту та Ради від 24 вересня 2008 року про спільні правила надання повітряних послуг у Співтоваристві // Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.12 –С.24; Регламент Ради (ЄС) № 1006/2008 від 29.09.2008 року щодо надання дозволів на риболовну діяльність риболовецьким суднам Співтовариства поза межами вод Співтовариства та доступу суден третіх країн у води Співтовариства//

Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.12 –С.26; Директива 2008/92/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 22.10.2008 стосовно процедури Співтовариства щодо підвищення прозорості ціни на газ та електроенергію, призначених для промислових кінцевих користувачів// Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.12 –С.27; Рішення Комісії від 12.12.2008 про застосування емітентами цінних паперів з третіх країн окремих національних стандартів бухгалтерського обліку третіх країн та Міжнародних стандартів фінансової звітності для підготовки свого консолідованого фінансового звіту (2008/961/ЄС)// Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.12 –С.38

15. Рішення Ради від 25.09.2008 про приєднання від імені Європейського Співтовариства до Конвенції ООН проти корупції (2008/801/ЄС) //Реферативний огляд європейського права, Інститут законодавства ВРУ, 2008, вип.12 –С.24

16. Закон об акционерных обществах от 6 сентября 1965 г. // Федеративная республика Германия. Законы: пер. с нем. / сост. В. Бергман, пер. с нем. Е.А. Дубовицкая. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – С. 261 – 448.